

AUŠRINĖ KULVIETYTĖ-CEMNOLONSKĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

LIETUVOS ISTORIJOS EPIZODAI M. E. ANDRIOLIO KŪRYBOJE

Episodes of Lithuanian History in the Works of M. E. Andrioli

SUMMARY

The article presents the analysis of M. E. Andrioli's works. M. E. Andrioli is one of the most famous Lithuanian and Polish artists of the 19th century. The analysis focuses on his compositions depicting episodes of Lithuanian history. The circumstances of the appearance of these works are explained, their iconography, content meanings, execution techniques are explored, and the reasons for their popularity and dissemination in Lithuania are sought. The research shows that the majority of his works on the subject of Lithuanian history were created by drawing on paper or directly on cliché and were reproduced in the old press. Only a few works on this subject were painted. The popularity of the artist's historical works in Lithuania was due not only because of his easily recognisable and easily understandable subjects, his impressive and professional technique of execution, but also because of the active dissemination of his works during the interwar period, which is evaluated ambiguously.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje analizuojama vieno žinomiausių XIX a. Lietuvos ir Lenkijos dailininkų – M. E. Andriolio – kūryba. Daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos istorijos epizodus įvaizdinantiems jo kūriniams. Tyrinėjamos šių kūrinių atsiradimo aplinkybės, gilinamasi į jų ikonografiją, turinio reikšmes bei atlikimo techniką, ieškoma jų populiarumo ir sklaidos Lietuvoje priežasčių. Atlikus tyrimą nustatyta, kad didžioji dauguma Lietuvos istorijos temai skirtų jo kūrinių buvo variantai, piešti ant popieriaus arba tiesiogiai ant klišės, paskui reprodukuoti senojoje spaudoje. Ankstyvuojau jaunystės laikotarpiu buvo nutapyti tik keli kūriniai šia tema. Dailininko istorinės tematikos kūrinių populiarumą Lietuvoje lėmė ne tik nesunkiai atpažįstami ir lengvai suprantami siužetai, įtaigi bei profesionali atlikimo technika, bet ir tarpukariu aktyvi jo kūrybos sklaida, kuri šiandien vertinama nevienareikšmiškai.

RAKTAŽODŽIAI: M. E. Andriolis, iliustracijos, Romantizmas, grafika, Lietuvos istorija.

KEY WORDS: M. E. Andrioli, illustrations, Romanticism, graphics, history of Lithuania.

IVADAS

Mykolas Elvyras Andriolis (Michał Elwiro Andriolli 1836–1893) neabejotinai yra vienas ryškiausių XIX a. Lietuvos dailininkų. Jo kūryba patraukia dėmesį atlikimo virtuozišku, piešinio ir tapy-senos lengvumu, taip pat nesunkiai identifikuojamais, bet įtaigiais siužetais, primenančiais kontušuotų bajorų klestėjimo laikus, legendinę Lietuvos praeitį ir realius istoriškai svarbius LDK bei XIX a. momentus. Kūrybinio palikimo svarba XIX a. dailės kontekste jis kartais gretinamas su tapytoju Pranciškumi Smuglevičiumi, o pomėgiu vizualizuoti reikšmingus istorinius įvykius – su Janu Matejka, tik Andriolis darbuojasi ne tapybos, o grafikos bei iliustravimo srityse. Menininko kūrinų nuotaika atliepia Romantizmo epochos idealus, kartais nukrypsta į bydermejerišką buitinių scenų traktuotę, o tapy-senos maniera primena rokoko stilistikos lengvumą. Ši kūrybinės raiškos nevienalytiškumą papildė kultūrinių kontekstų įvairovė, jo biografijoje svarbūs Lietuvos (Vilniaus), Lenkijos (Varšuvos) ir Prancūzijos (Paryžiaus) periodai. Kiekvienoje šalyje paliktas savitas įsimintinas pėdsakas, kaip tapatybės ženklas, skatina sieti M. E. Andriolio vardą vis su kitais kūriniais. Todėl lenkai labiausiai vertina jo iliustracijas jubiliejiniam 1882 m. Adomo Mickevičiaus *Pono Tado* leidimui, Prancūzijoje jis atpažįstamas kaip literatūros klasikų – Williama Shakespeare'o, Jameso Fenimore'o Cooperio, Victorio Hugo, Alexandre'o Dumas – kūrinių iliustratorius, o Lietuvoje populiarumo prasme ikoniškiausiai laikomas jo kūrinys *Gedimino pilies statyba* (1882 m.), be kurio

reprodukcijos dažniausiai neapsieinama, pristatant šią legendinę vietą. Panašiai ir atliekant mokslinius tyrimus, priklausomai nuo tyrėjų nacionalinio kultūrinio konteksto, akcentuojami vis kiti menininko kūrybinio palikimo momentai.

Didžiausias indėlis, tyrinėjant M. E. Andriolio kūrybą, priklauso lenkams. Menotyrininkė Janina Wiercińska paskyrė jam dvi knygas. 1976 m. Wiercińska, surinkusi menininko laiškus ir amžininkų atsiminimus, publikavo juos kaip šaltinių medžiagą, pridėjusi išsamią biografijos apžvalgą. Tačiau matydama nuotykių romano vertę menininko biografiją, tyrinėtoja neatsilaikė norui parašyti antrąjį variantą (1981 m.), tik šįkart pasirinko laisvą pasakojimo formą, nesaisdomą mokslinių reikalavimų. Jame įtaigiai perteikė spalvingus Andriolio biografijos vingius ir apibūdino to meto gyvensenos ypatumus. J. Wiercińska savo tyrimuose ne pirmoji pristatė M. E. Andriolio kūrybinį palikimą. Dar XX a. pradžioje (1904 m.), praėjus 11 metų po menininko mirties, jo artimi draugai bei kolegos – gydytojas Henrykas Dobrzycis ir tapytojas bei meno kritikas Henrykas Piątkowski – išleido reprezentatyvų albumą, kuriame pristatomi svarbiausi menininko kūriniai ir jo biografija. Šiandien šis bibliografinė retenybė laikomas leidinys yra itin vertingas dėl H. Dobrzycio pateiktos autentiškos medžiagos, reprodukuotų kūrinių ir komentarų prie jų, leidžiančių atsekti informaciją apie išblaškytą ir pradingusį dailininko palikimą. Kitų lenkų tyrinėtojų publikacijose atkreipiamas dėmesys į atskirus M. E. Andriolio biografijos ir kūrybos aspek-

tus. Tarkim, Gabriela Socha 1988 m. parašytoje monografijoje *Andriolli i rozwój drzeworytu w Polsce* tyrė medžio raižinių paplitimo ypatybes, jų technologinius aspektus, M. E. Andriolio bendradarbiavimą su raižytojais, taip pat aptarė jo iliustracijas, sukurtas, naudojantis šia technika. O istorikas Robertas Lewandowski 2006 ir 2010 m. publikuotose nedidelės apimties knygose atkreipė dėmesį į menininko gyvenimo etapą Świder upės pakrantėje, taip pat akcentavo jo vaidmenį, formuojant Otwocko kurortą, pasižymintį savita architektūra. Pastaruoju metu Krokuvos nacionalinio muziejaus darbuotoja Gabriela Banach-Kielanowska rūpinasi išsamaus M. E. Andriolio kūrinių albumo sudarymu. M. E. Andriolio vardas yra suteiktas tarptautiniam piešinių konkursui, kasmet rengiamam Nalenciove (*Nalęczów*), Lenkijoje.

Lietuvoje analogiškų tyrimų gausa tikrai negalime pasidžiaugti. Neturime nė vienos monografijos, skirtos šiam dailininkui, nors būta ketinimų ją parašyti. Žymus tarpukario advokatas ir knygos kultūros ugdytojas Zigmantas Toliušis XX a. 5-ajame dešimtmetyje buvo užsimojęs parengti tokią knygą. Apie tai sužinome iš Z. Toliušio laiško, rašyto Veliuonos bažnyčios klebonui dėl M. E. Andriolio kūrinių.¹ Be to, yra išlikęs Z. Toliušio rašytas 20 puslapių mašinarščio rankraštis apie dailininko „lietuviškąją kūrybą“, saugomas Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje. Šį rankraštį papildė albumas, sudarytas iš XIX a. lenkų spaudoje reprodukuotų jo kūrinių iškarpu.² Iš publikuotų tyrimų verta paminėti Vlado Drėmos straipsnį, kuriame jis pristatė svarbiausius dailininko gyvenimo etapus, dau-

giausia dėmesio skirdamas kūriniams, sukurtiems Lietuvoje (Drėma 1986: 61–64). Laima Šinkūnaitė yra analizavusi jo religinius paveikslus, dedikuotus Kauno arkikatedrai (Šinkūnaitė 2000: 13–16). Apie tai rašyta ir šiai šventovei skirtoje monografijoje (Šinkūnaitė ir kt. 2008: 97–98). Vladas Gasiūnas ir Helmutas Šabasevičius daugiausia nagrinėjo jo grafikos palikimą, pristatydami svarbiausius jį atspindinčius kūrinius (Gasiūnas 2007: 184–193; Šabasevičius 2009: 393–394). Kiti tyrinėtojai labiau gilinosi į dailininko dalyvavimą 1863 m. sukilime ir ryšius su amžininkais (Pakštas 1967: 66–67; Girininkienė 1986: 66–67; Valiuškevičiūtė 1975: 145–158.). M. E. Andriolio vardą galima aptikti ir daugelyje kitų įvairaus pobūdžio tekstų, kurių dėl ribotos šio teksto apimties čia neišvardysime.

Nors visų tyrinėtojų indėlis yra labai reikšmingas, vis dėlto, žiūrint iš XXI a. perspektyvos ir atsižvelgiant į daugiau nei šimtmetį siekiančią dailininko kūrybos sklaidą, matyti, kad nemažai klausimų dar lieka neatsakyti. Tarkime, kas paskatino dailininką imtis vaizduoti Lietuvos legendinę praeitį ir istorinius įvykius? Nors tyrinėtojų jau buvo pastebėtas bendras romantinis menininko nusiteikimas gilintis į savo šalies praeitį, vis dar atviras klausimas, ar tokio pobūdžio kūriniai sietini su konkrečiais užsakymais, ar M. E. Andriolis kūrė vien tik iš idėjos. Taip pat aktualu klausti: kokią techniką jis pasirinko savo kūriniams? Ar tai buvo tapybos darbai, ar tik piešiniai, vėliau graverių perkelti į spaudos puslapius? Šiandien juk dažniausiai apie dailininko kūrybinį palikimą sužinome iš antrinių variantų, t. y. graverių atliktų raižinių pagal M. E. Andriolio kūrinius. Tad kur-

gi kūrinių originalai: ar jie pradingę, ar nugulę į muziejų fondus, ar patekę į privačių kolekcionierių rankas? Ne mažiau svarbu patyrinėti, kokiais šaltiniais dailininkas galėjo remtis, kurdamas istorines scenas. Galiausiai galime pasiaiškinti, kokios buvo M. E. Andriolio kūrinių populiarumo ir sklaidos Lietuvoje priežas-

tys. Tad šio straipsnio tikslas – atskleisti M. E. Andriolio kūrinių, kuriuose vaizduojami Lietuvos istoriniai įvykiai ir legendinė praeitis, savitumą, jų atsiradimo, sklaidos bei generuojamų reikšmių aspektus. Atliekant tyrimą bus naudojami ikonografinis, istorinis-biografinis, ir aprašomasis analitinis metodai.

ĮKVĖPIMO ŠALTINIAI

Kūriniai, kuriuose vaizduojami Lietuvos istorijos įvykiai bei legendos, greita jo pamėgtų buitinio žanro ir religinių scenų, peizažų bei portretų, sudaro reikšmingą, nors ir ne pačią didžiausią M. E. Andriolio kūrybos dalį. Susižavėjimas istorine Lietuvos praeitimi užgimė bajoriškas tradicijas puoselėjusioje dailininko šeimoje ir artimų bičiulių poeto Jurgio Laskario bei dailininko Antano Zaleskio draugijoje. 1892 m. rašytame laiške Adamui Pflugui (Antoniui Pietkiewiczziui) M. E. Andriolis, su ilgesiu prisimindamas brangias vietas ir žmones, pasakojo apie Kukutiškes, Vaclovynės dvarą, kuriame leido vaikystę, viešėdamas pas dėdę Klemensą.³ Jis prisiminė vaikiškas svajones, kai smalsiai stebėjo dvaro salėse ant sienų kabojusius ginklus ir Lenkijos karalių atvaizdus, klausėsi dėdės ir tėčio pasakojimų apie Napoleono žygį, kuriame jie abu dalyvavo (Wiercińska 1976: 298). Tačiau vieną stipriausių išpūdžių jam paliko Adomo Medekšos dvare Romainiuose (Kauno raj.) pamatyti A. Zaleskio kūriniai, sukurti pagal Jano Chryzostomo Paseko *Atsiminimus*.⁴ Andriolis, mėgęs emocingai išlieti patirtus išpūdžius, atsiminimuose apie A. Zaleskį rašė: „Ar galima aprašyti, kas apžiūrinėjant juos (A. Za-

leskio kūrinius – A. K.-C.) man šovė į galvą? Žinau tik, kad nuo tos akimirkos turėjau prieš akis aiškų kelią: pažinti šalį, jos istoriją ir – kiek galiu – atvaizduoti ją“ (ten pat, p. 228). M. E. Andriolio įkvėpėjas A. Zaleskis vėliau tapo artimu jo draugu. Minėtame laiške A. Pflugui M. E. Andriolis pasakojo, kad jaunystėje keliaujant po Lietuvą buvo neišskiriama jų trijulė: M. E. Andriolis, A. Zaleskis ir J. Laskarys. M. E. Andriolio pomėgis nuolat eskizuoti ir rašyti pastabas buvo pagrindinis stimulus. Tad jie raiti keliaudavo, lankydami Lietuvos piliis, dvarus, miestelius, bažnyčias, vienuolynus, pilkapius, stebėdami žmonių tipus, jų aprangą, ūkio reikmenis, trobų interjerus, gamtą ir kt. (ten pat, p. 299).

Reikia pastebėti, kad, ieškant įkvėpimo šaltinių, dailininką veikė ir bendra laikotarpio atmosfera, jo aplinkoje gyvą Romantizmo idėjos, nukreiptos į savo šalies istorijos pažinimą, didvyrių paieškas, žygdarbių išaukštinimą, taip pat pasipriešinimo cariniam režimui nuotaikos. Čia prisidėjo ir M. E. Andriolio ypač mėgstama Adomo Mickevičiaus kūryba, kurią jis beveik mintinai mokėjo ir iliustravo be galo užsidedęs. Andriolis palaikė artimus ryšius su poeto šeima, ypač su Adomo sūnumi Vladislavu, o

gyvendamas Paryžiuje (1883–1886 m.), buvo nuolatinis svečias šioje šeimoje. Taip pat Andriolį domino ir kiti Romanizmo kartos rašytojai. Vilniuje susikirto

jo keliai su Vladislovu Sirokomle, o vėliau, Varšuvos laikotarpiu, – su Juozapu Ignotu Kraševskiu. M. E. Andriolis ne tik žavėjosi jų kūriniais, bet ir iliustravo juos.

KŪRYBOS TYRIMAS

Chronologiškai pažvelkime į M. E. Andriolio kūrybą ir paieškokime joje Lietuvos istorijai dedikuotų kūrinių. Ankstyviausiais pavyzdžiais galime laikyti kelias tapybines kompozicijas, kuriose vaizduojamos lietuvių kovos su kryžiuočiais. Nors šie kūriniai neišlikę, tačiau apie juos sužinome iš artimų Andriolio draugų H. Dobrzyckio ir H. Piątkowskio parengtos knygos bei senosios spaudos puslapių. Poetas Vl. Sirokomlė, 1861 m. dienraštyje *Kuryer Wileński* pristatydamas savo sukauptą meno kūrinių kolekciją, užsimena ne tik apie turimą talentingo jauno menininko M. E. Andriolio kūrinių *Gatvės berniukas* (1858 m.)⁵, bet ir apie kitą didelio formato jo paveikslą, kuriame vaizduojama lietuvių kova su kryžiuočiais, – šį paveikslą poetas bei kolekcionierius matė, prieš dailininkui išvykstant į Romą (Sirokomla 1861: 871). Šią informaciją papildė Varšuvos laikraščio korespondentas Wacławas Przybylskis, pristatydamas 1858 m. gegužės mėnesio Vilniaus naujienas ir kartu dailės parodą, kurioje savo kūrinius eksponavo Vladislavas Majeranovskis bei M. E. Andriolis. Laikraštyje rašoma: „P. Andriolio kartonas: Lietuvių susirėmimas su kryžiuočiais miške, stipriai pajaustas ir drąsiai su įkvėpimu atliktas; tai dar jaunas menininkas, tačiau daug žadantis. Esame tikri, kad jis nenuvils mūsų lūkesčių, nes yra apsiginklavęs meile menui ir darbui“ (Przybyl-

ski 1859: 6). H. Dobrzyckis su H. Piątkowskiumi mini, kad ankstyvuojau Vilniaus periodu dailininkas galėjo sukurti du panašaus siužeto paveikslus, kurių vienas XX a. pradžioje buvęs dailininko šeimoje, o kito nuotrauką jie radę po jo mirties albumėlyje – tai greičiausiai buvo dar studijų Maskvoje nebaigusio jaunuolio kompozicija *Lietuvių kova su kryžiuočiais prie Vilniaus sienų*, kuriai įtakos galėjo turėti Vl. Sirokomlės poema *Margiris* (Dobrzycki 1904: 162–163). Pastarosios kompozicijos reprodukciją jie pateikė savo knygoje, tad, nors variantas ir nespaltotas, galime matyti vieną ankstyviausių M. E. Andriolio kūrinių, kuriame jau atpažįstame menininko braižą, nestokojantį energijos, dinamikos bei veržlumo. Panašios temos kūrėjas ėmėsi ir trečią kartą, tik gerokai vėliau, 1883 m., pavaizduodamas *Lietuvių susirėmimą su kryžiuočiais*, paremtą A. Mickevičiaus *Gražinos* siužetu. Šį kartą tai nebebuvo tapybinis sprendimas. Kurdamas iliustracijas, dailininkas dažniausiai pateikdavo leidėjams piešinių, pagal kuriuos graveriai parengdavo klišes ir atiduodavo spaudai. Arba, bendradarbiaudamas su dienraščiais, iš karto ant klišės kurdavo piešinį, kurį graveriams buvo lengviau įgyvendinti, be to, ir dailininko sumanymas mažiau nukentėdavo, nes tarpininko įsiterpimas visada šiek tiek pakoreguodavo originalų vaizdą. Piešinio *Lietuvių susirėmimas su kryžiuočiais*

originalo likimas nėra žinomas, tačiau jo reprodukcija buvo pateikta 1884 m. rugsėjo 10 d. *Tygodnik Powszechny* viršelyje. Tad galime įvertinti dailininko meistrystę, derinant legendinės kovos akimirką su išlaikyta veiksmo įtampa ir įtaigiu dinamišku sprendimu.

Sugrįžtant prie chronologinės dailininko kūrybos apžvalgos ir išskiriant Lietuvos istorijai skirtas temas, reikia stabtelėti ties 1863–1864 m. sukilimo įvykiais. Paties menininko biografijoje tai lemtingi metai, kupini įvykių bei kovos, slapstymosi, suėmimo ir ryžto nepasiduoti. Todėl nenuostabu, kad, atsidūręs sukilimo įkarštyje, pats kovėsis Panerių, Rūdininkų miškuose, nusprendė pavaizduoti šiuos įvykius. Čia nereikėjo daug fantazijos, nes viskas buvo išjausta, išgyventa ir matyta savo akimis. Vieno aktyviausių sukilimo vadų Zigmo Sierakausko istorija sugulė į M. E. Andriolio keturių piešinių ciklą – šie piešiniai yra išlikę ir saugomi Lenkijos kariuomenės muziejuje Varšuvoje. Pirmajame ciklo piešinyje Z. Sierakauskas regimas sukilėlių būryje, toliau vaizduojamas jo suėmimas ir tardymas 1863 m. birželio 4 d. Vilniuje, per kurį jam buvo užduota 12 klausimų. Tačiau tardymo komisijos nariai išgirde atsakymus tik apie jo socialinę bei šeiminingą padėtį ir karinį laipsnį (Mastianica-Stankevič 2019: 28). Prieš pakariant sukilimo vadą Vilniaus Lukiškių aikštėje, jam buvo leista atlikti išpažintį. Remiantis istoriniais duomenimis, ankstyvą birželio 15-osios rytą pas Sierakauską atvykęs kunigas. Jų pokalbis vyko sėdint ant lovos karo ligoninėje (ten pat, p. 29). Visos šios detalės rado vietą trečiajame M. E. Andriolio ciklo piešinyje. Atsisakęs vaizduoti egzekucijos sceną, dailininkas už-

baigė ciklą Z. Sierakausko kapo vaizdu, kurio vieta ilgam buvo ištrinta iš istorijos. Tik neseniai sužinojome, kad jis buvo užkastas Gedimino kalne.

Kitas to paties etapo kūrinys byloja apie tai, kad M. E. Andriolis dalyvavo sukilime, kovėsi prie Dubičių, kur buvo nukautas sukilimo vadas Liudvikas Narbutas. Rankraštyje, kuris galėjo būti skirtas V. Mickevičiui, dailininkas detaliai aprašė išgyventus įvykius ir mūšio eigą (žr. Wiercińska 1976: 109–114). O pagal neišlikusį jo piešinį sukurtoje litografijoje *Liudviko Narbuto mirtis ties Dubičiais* (1864–1865 m.) matome sužeistą sukilimo vadą, išnešamą draugų. Vienas jų siaubo kupinu veidu žvelgia į žiūrovą – tai paties M. E. Andriolio atvaizdas. Čia, kaip ir kituose kūriniuose, dailininkas profesionaliai išpildo veiksmo dinamiką, nuo detalės iki visuminio sprendimo. Tačiau tai nėra vieninteliai vizualūs dailininko išgyventų įvykių liudininkai. Vidmantas Jankauskas mini dar vieną šio kūrėjo darbą, reportažiškai informuojantį platesnę europinę publiką apie Lietuvoje vykstančius sukilimo įvykius, 1863 m. Paryžiuje leistame žurnale *L'Illustration* reprodukuotą kūrinių *Liudviko Narbuto būrys miške* (Jankauskas 2003: 223–224).

Ši ankstyvąji kūrybinį etapą, kurį žymi ne vienas įdomus kūrinys ir jau susiformavęs dailininko kūrybos stilius, pertraukia tremtis į Viatką (1868–1871 m.), po kurios M. E. Andriolis, gavęs amnestiją, nebetenka teisės gyventi Lietuvoje. Prasideda Varšuvos periodas. Jau brandos sulaukęs kūrėjas mėgina iš naujo išsikovoti vietą meno pasaulyje. M. E. Andriolio kūrybos tyrinėtoja J. Wiercińska pastebi, kad tuo metu Varšuvoje buvo gana didelė konkurencija tapybos

sirtyje, o iliustratorių trūko. Tad M. E. Andriolis, užčiuopęs šią nišą ir gebėdamas labai greitai bei produktyviai dirbti, įsitvirtino kaip nepralenkiamas iliustratorius (Wiercińska 1976: 32). Tyrinėtojos teigimu, *Kłosy* ir *Tygodnik ilustrowany* populiarumą iš dalies lėmė M. E. Andriolio piešiniai, kurie labai patiko publikai, atitiko jų skonį ir lūkesčius, be to, tai padėjo dailininkui išgarsėti. Kiti iliustratoriai jau orientavosi į jo lygį, jiems buvo siūloma sukurti kažką tokio, ką gali M. E. Andriolis (ten pat, p. 33).

Šiuo sėkmingu periodu dailininkas sukuria ne tik minėtą kompoziciją *Lietuvių susirėmimas su kryžiuočiais* (1883 m.), bet ir dar keletą LDK istorijai skirtų kūrinių: *Gedimino pilies statyba* (1882 m.), *Lizdeika aiškina Gedimino sapną* (1882 m.), *Kęstučio mirtis* (1882 m.), *Lietuvos krikštas* (1882 m.), *Gedimino žūtis kovoje su kryžiuočiais* (1883 m.). Skaitydami M. E. Andriolio laiškus, galime aptikti įdomios informacijos, padedančios suprasti ir paaiškinti kai kurių kūrinių atsiradimo aplinkybes. Štai 1882 m. kovo mėnesio laiške dienraščio *Biesiada literacka* redaktoriui Władysławui Maleszewskui jis rašė: „Taigi, neatidėdamas nė valandos, be menkiausio atokvėpio piešiu *Gedimino sapną*⁶, kuris, esu įsitikinęs, Tau patiks (apie nieką kitą negalvojau, kalbėdamas su Tavimi)“ (ten pat, p. 139). Ši citata atskleidžia, kad dailininkas užsidedęs kūrė kompoziciją, skirtą spaudai. Tai buvo pieštinis variantas, kurį randame po kelerių metų ksilografijos būdu reprodukuotą žurnale *Kłosy* (1884 m. Nr. 982). Andriolis, kaip Romantizmo epochos menininkas, lengvai mistifikavo sapno išaiškinimo momentą, pridėdamas baltos dėmės akcentą ties žynio Lizdeikos re-

gėjimo vieta, taip pat pasitelkė išraiškingus veikėjų gestus psichologinei įtampai sustiprinti. Tam pasitarnavo ir pabrėžtinai vertikalus kūrinio formatas bei suspaustos kompozicijos išpūdis. Siužetine prasme menininkas pratęsė pasakojimą piešinyje *Gedimino pilies statyba* (1882 m.). Tik čia dar daugiau figūrų ir aktyvaus fizinio veiksmo. Kylančių pilies mūrų papėdėje vaizduojami pagoniškas apeigas atliekantys žyniai, liepsnojantis laužas, atnašaujamos aukos, greta jų nenutrūkstamai vykstantis darbas, sunkiai į kalną tempiami akmenų luitai ir visa tai stebintis Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas su palyda. Apie šį Lietuvoje itin populiarių M. E. Andriolio kūrinių, žinomą iš medžio raižinio (raižytojas Bronislovas Pucas), kol kas nepavyko rasti nieko konkretesnio, tačiau pereidami prie trečiosios su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Gediminu susijusios kompozicijos *Gedimino žūtis kovoje su kryžiuočiais* (1883 m.), vėl galime stabtelėti prie dailininko korespondencijos su W. Maleszewskiu. 1883 m. gegužę iš Paryžiaus rašytame laiške M. E. Andriolis mini jam išsiuntęs klišę, skirtą kalendoriui (ten pat, p. 147). Čia lenkų menotyrininkė J. Wiercińska įsiterpia paaiškindama, kad W. Maleszewskis buvo sumanęs išleisti istorinį kalendorių su M. E. Andriolio iliustracijomis, tarp kurių randame *Gedimino žūtį* ir *Lietuvos krikštą*. Tas kalendorius epizodiškai reprodukuotas dienraštyje *Biesiada Literacka*, o vėliau, surinkus publikuotus vaizdus bei tekstus, planuota išleisti *Lenkų istoriją* kaip vientisą meistriškai iliustruotą leidinį (ten pat, p. 149). Nors šio sumanymo nepavyko įgyvendinti, spaudoje reprodukuoti minėti M. E. Andriolio kūriniai yra sietini su

šiuo tikslu. 1884 m. 431-ojo žurnalo *Biesiada Literacka* numerio viršelyje pateikta M. E. Andriolio kūrinio *Gedimino žūtis* ksilografija, o tolesniuose puslapiuose aprašomas šis istorinis momentas, trumpai apibūdinant Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino valdymo laikotarpį, jo santykius su lenkais. Teksto autorius, remdamasis Jano Dlugošo versija, aprašo lemtingą Gedimino kovą su kryžiuočiais Veliuonoje, o dailininko vaizduojamos scenos turinį taip aiškina:

Žymusis mūsų piešėjas pavaizdavo momentą, kai Lietuvos didvyris karščiausiame kovos sūkuryje pašaukiamas iš tuo metu dar mažai žinomo šaunamojo ginklo. Tik arčiausiai esantieji su siaubu suprato, kad jų vadui buvo suduotas mirtinas smūgis; likę kariai, nieko nesuvokdami, tęsė įnirtingą kovą su priešu. Didžiulis akmuo, kurį už kunigaikščio stovintis lietuvis meta, suduodamas tokį galingą smūgį, išgąsdins ne vieną žiaurią teutonų sielą (Nežinomas autorius 1884: 215).

Vadovaujantis šiandienos istoriniais duomenimis, tiesos neatitinkanti scena pavaizduota su romantiniu užmoju, išaukštinant didvyrišką galią ir dramatišką žūtis akimirką.

Lenkų tautos istorijoje Lietuvos krikštas vertinamas kaip vienas svarbiausių momentų. Pabrėžiami lenkų nuopelnai, atliekant šią misiją, tad nenuostabu, kad toks siužetas buvo įtrauktas į istorinį kalendorių. Šią sceną iliustruojantis M. E. Andriolio kūrinys, perkeltas į medžio raižinį, buvo reprodukuotas 1883 m. savaitraščio *Biesiada literacka* 377 numeryje. Jį lydinčiame tekste kūrinys taip apibūdinamas: „Vilniaus pilies papėdėje, kaip meistrišku pieštuku pasakoja Andriolis, susirinko pagoniškos Lietuvos žmonės ir,

nulenkę galvas prieš Kristaus tikėjimo didybę, išsižadėjo savo senųjų dievų. Toluomoje matome Gedimino pilį, o po ja – minias neofitų, vyskupą su kunigais, regime Jogailą ir Jadvygą, Lietuvos kunigaikščius ir valdovus“ (G. C. 1883: 183). Toliau teksto autorius aiškina vaizduojamo istorinio įvykio reikšmę, remdamasis XIX a. lenkų istoriko ir rašytojo Karolio Szajnochos tyrimais, kurie greičiausiai buvo žinomi ir M. E. Andrioliui. Tai paaiškina, kodėl Lietuvos krikštijimo ceremonijoje pavaizduota Lenkijos karalienė Jadvyga, nes apie tai, kad 1387 m. jos net nebuvo Vilniuje, pradėta rašyti šiek tiek vėliau. Dailininkas, laikydamasis XIX a. istorinės dailės tradicijos, stengėsi perteikti kuo daugiau įvykio detalių. Atliekant šį tyrimą, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje surastas M. E. Andriolio kompozicijos *Lietuvos krikštas* eskizas leidžia įsivaizduoti, kaip vyko kūrybinis procesas ir kaip buvo ieškoma geriausio sprendimo. Lygindami šį eskizą su reprodukuotu kūriniu, matome, kad, sukomponavus pagrindinę dalyvių grupę, toliau svarstyta, ką pavaizduoti scenos fone: ar Gedimino pilį, ar pagonių griaujamus stabus. Apsistota prie pirmojo varianto. Siekiant sudaryti krikštijamos minios įspūdį, piešinys papildytas figūromis, regimomis tiek pirmajame, tiek antrajame plane. Šis išlikęs dailininko eskizas yra retas ir įdomus pavyzdys. Juk nemaža dalis jo kūrinių sudegė per gaisrą, kilusį 1883 m. jo namuose Bžeguose. O svarstant apie paskutinio šios kompozicijos varianto likimą, verta prisiminti minėtą M. E. Andriolio laišką W. Malešzewskiui, kuriame dailininkas rašo išsiuntęs jam ne piešinį, o klišę, skirtą ka-

lendoriui išleisti. Todėl galime nujaušti, kad paskutinio varianto net nebuvo. M. E. Andriolis mėgo dirbti spontaniškai, šiek tiek paieškojęs tinkamo sprendimo, jis net religinius paveikslus tapydavo *alla prima* metodu, neturėdamas detalaus išankstinio piešinio, o dienraščiams ir leidybai skirtas kompozicijas dažnai kurdavo ant klišių, – taip greičiausiai nutiko ir šį kartą. XIX a. dailės kontekste ši M. E. Andriolio kompozicija rikiuojasi į eilę greta Pranciškaus Smuglevičiaus, Juozapo Peškos, Wojciecho Gersono, Jano Matejkos to paties siužeto kūrinių. Tačiau gan sudėtinga lyginti šiuos kūrinius, nes P. Smuglevičiaus ir J. Peškos kompozicijos nėra išlikusios, o W. Gersonas bei J. Matejka sukūrė didelio formato tapybinius variantus. Greta jų M. E. Andriolio grafikos kūrinys atrodo kukliai, vis dėlto jis nestokoja naratyvinio veiksmo įtaigos, be to, kaip įprasta, XIX a. traktuojant tokį siužetą, akcentuojama Lenkijos misija (plačiau žr. Kulvietytė-Cemnolonskė 2021: 25–27).

Paskutinis neaptartas LDK istorijai skirtas M. E. Andriolio kūrinys – *Kęstučio mirtis* (1882 m.). Deja, apie jį nepavyko surasti detalesnės informacijos. Turime tik medžio raižinio būdu reprodukuotą variantą savaitraščio *Tygodnik Ilustrowany* 1883 m. 16 numeryje. Greta įkeltas M. E. Andriolio autoportretas, jam dedikuota nedidelė Jurgio Laskario poema bei straipsnis, kuriame pristatoma dailininko kūrybinė biografija, net neužsimenant apie mums aktualų kūrinių. Vertindami vizualinę kūrinių išraišką, kaip ir ankstesniuose pavyzdžiuose, matome, kad dailininkas mėgsta išryškinti kulminacinę veiksmo akimirką, heroizuoti veikėjus, pasitelkdamas teatrališkus gestus

ir išraiškingus veidus. XIX a. istorinės dailės kontekste tai buvo įprastos priemonės, tačiau verta klausti, kiek jos atrodė aktualios intensyviai besikeičiančių meninių krypčių lauke, kur realizmą keitė impresionizmas, siužetiniai kūrinių aspektai modernizmo priešaušryje buvo nebetraktuojami kaip vertingos meninės raiškos savybės. Juk jau realistai XIX a. viduryje prabilo apie tai, kad užtenka visų tų istorinių scenų ir nuolatinio pasakojimo apie reikšmingus žmones bei istoriškai svarbius įvykius, o impresionistai šią nuostatą dar labiau užaštrino. M. E. Andriolio kūryba buvo pastebima ne tik nuo meninių centrų atitolusioje Lenkijoje bei Lietuvoje, bet ir Paryžiuje ar Londone. Tad kokių vertinimų jis sulaukdavo? Didžioji dauguma straipsnių autorių gyrė menininko talentą ir išmonę, kompozicijų įvairovę bei jų įtaigą, tačiau pasitaikydavo ir kritikos strėlių. Štai meno kritikas Antonis Sygietyński, atstovaudamas realizmo kryptį, gana aštriai kritikavo M. E. Andriolio kūrybą, teigdamas, kad tipizuoti jo personažai yra atitolę nuo tikrovės, o perlenktas teatrališkumas jiems tikrai nesuteikia savitumo (Sygietyński 1883: 210–211). Šioje kritikoje yra tiesos, nes, analizuojant M. E. Andriolio kompozicinius sprendimus, stebint šimtus jo vaizduojamų personažų, galima atpažinti, kad veikėjų išvaizda, judesiai, figūrų santykiai šiek tiek schematiški. Bet dirbant taip intensyviai, kaip M. E. Andriolis, turbūt buvo neįmanoma to išvengti. Tačiau žvelgiant kritišku realisto žvilgsniu, reikalaujančiu maksimalaus natūralumo, natūros gyvybingumo, tai traktuota kaip nedovanotina klaida.

Baiginėdami chronologinį dailininko kūrinių pristatymą, dar turime paminėti

ti kūrinį *Scena iš Lapkričio sukilimo Lietuvoje (Emilija Pliaterytė)* (1889 m.). Šį kartą tai išlikęs originalus piešinys, atliktas tuo metu jo pamėgta technika, naudojant plunksną, teptuką, tušą ir baltą guašą. Šis kūrinys saugomas Krokuvos nacionaliniame muziejuje. Tačiau ir vėl konkretnių detalių apie tai, kaip jis buvo sukurtas, neturime. Galime tik spėlioti, kad M. E. Andriolį galėjo įkvėpti jo mylimo poeto A. Mickevičiaus eilėraštis *Pulkininko mirtis*, kuriame išaukštinamas moters karžygės E. Pliaterytės vaidmuo. Kita vertus, tai tarsi pratęsia tas nuotakas, kurias dailininkas jau vizualiai buvo apmąstęs, kurdamas sukilimines scenas bei iliustracijas *Gražiniai*.

Apžvelgti M. E. Andriolio kūriniai, įvaizdinantys Lietuvos istorijos epizodus, neišsemia viso šios jo kūrybos tematikos lauko. Dailininko sukurtose J. I. Kraševskio *Kunigo* iliustracijose galime rasti Pilėnų ir Margirio istorijos momen-

tų, o Vl. Sirokomlės poemos *Piastų dukotė* iliustracijose regime kunigaikščio Traidenio bei kunigaikštytės Hannos susitikimą. Bajorų gyvensenos ypatybės, jų buitis, kasdienybė ir politinės diskusijos, persipynusios su istoriškai svarbiais įvykiais, yra išskleistos dailininko iliustracijose, skirtose A. Mickevičiaus *Ponui Taduui*, Ignaco Chodzkos *Lietuviškiems vaizdams*, *Kvestoriaus atsiminimams*, Vl. Sirokomlės *Kilmingajam Jonui Demborogui*, Henryko Rzewuskiego *Seno lietuvių bajoro atsiminimams*. Scenų, vykstančių Kęstučio dvare, galime išvysti dailininko iliustracijose A. Mickevičiaus istorinei poemai *Konradas Valenrodas*. Jos pagrindu buvo sukurtos net kelios kūrinio *Iš kur grįžo lietuviai?*.. versijos, dailininko amžininkų vertintos kaip vieni stipriausių kūrinių. Vis dėlto literatūros kūrinių iliustracijos yra savitos, be to, jų gausa reikalautų atskiro tyrimo, kuriam būtų galima skirti atskirą straipsnį.

KŪRYBOS SKLAIDA LIETUVOJE

M. E. Andriolio gyvenamuoju laikotarpiu jo kūryba gana plačiai buvo žinoma tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje. Lenkiškai kalbanti Lietuvos bajorija skaitė dienraščius, leidžiamus Varšuvoje, matė ten publikuojamus dailininko kūrinius. Parodinis gyvenimas XIX a. antrojoje pusėje Vilniuje buvo apmireęs, tad net ir Lietuvoje gyvenę dailininkai savo kūrinius eksponuodavo Varšuvoje, kur sutikdavo ir M. E. Andriolį, regėdavo jo kūrybą.

Situacija pasikeitė tarpukariu. Buvęs bendras kultūrinis lenkakalbis komunikacinis laukas iširo. Lietuvai kuriant savąją valstybę, formuojant kultūrą, grįstą nacionalinės lietuviškosios tapatybės

paieškomis, organizuojant savas lietuvių dailės parodas, M. E. Andriolis galėjo būti nustumtas į paribius ir pamirštas. Tačiau noras šviesti visuomenę, aiškinti apie savo šalies istorinę praeitį ne tik žodžiu, raštu, bet ir vaizdais skatino atsigręžti į istorinę dailę. Todėl pajaustas poreikis prisiminti M. E. Andriolio kūrybą, ypač tą dalį, kurioje vaizduojami LDK istorijos fragmentai. Nuo XX a. pradžios Lietuvoje atvirukų pavidalu sklido M. E. Andriolio kūrinių *Gedimino pilies statyba*, *Lizdeika aiškina Gedimino sapną* vaizdai (žr. Miškinis 2009: 235). 1930 m. Boleslovo Stadzevičiaus leidykloje buvo išleista knygutė *Lietuvos praeities vaizdai*, nemažą jos dalį

sudarė M. E. Andriolio kūriniai. Ten buvo reprodukuota *Gedimino pilies statyba, Lizdeika aiškina Gedimino sapną*, taip pat jo iliustracijos literatūros kūriniams: *Kunigaikštis Traidenis ir kunigaikštė Hanna* (VI. Sirokomlės poemai *Piastų duktė*), *Vitolio mūšis su Raudoniu* (J. I. Kraševskio poemai *Vitolio rauda*), *Vytautas Didysis pas kryžiuočius, Alpys ir Albanas – Kęstučio rūmuose* (abi skirtos A. Mickevičiaus poemai *Konradas Valenrodas*). Svarbiu M. E. Andriolio kūrybos populiarintoju tapo Vytauto Didžiojo karo muziejus, prisiėmęs visuomenės švietimo misiją, ypač supažindinant su Lietuvos istorija. Ilgametis šio muziejaus vadovas generolas Vladas Nagevičius jautė poreikį užpildyti ekspozicines sales vizualiai pamokomais, istorinę praeitį iliustruojančiais kūriniiais. Dėl to jis išplėtojo visą programą, kaip galima būtų pritraukti dailininkų, įsigyti žymių istorinės tematikos kūrinių. Nevengtą užsakinėti ir didelio formato tapybines kopijas, kuriamas pagal fotografinius arba grafikos kūrinių pirmavaizdžius (plačiau žr. *Kulvietytė-Cemnolonskė 2021: 101–127*). Šiame kontekste išryškėja M. E. Andriolio kūrybos vaidmuo. 1925 m. Apolinaras Šimkūnas Vytauto Didžiojo karo muziejaus užsakymu sukūrė tapybinį variantą (70 × 50 cm) pagal reprodukuotą M. E. Andriolio kūrinio *Gedimino pilies statyba* ksilografiją. Tačiau po devynerių metų (greičiausiai dėl didesnio formato) prireikė dar vienos to paties kūrinio tapybinės kartotės – ją 1934 m. realizavo Zigmas Petravičius (kūrinio išmata-

vimai 202 × 139 cm). A. Baltinas pagal M. E. Andriolio *Gedimino žūtį* nutapė 157 × 112 cm. dydžio paveikslą, o Zofija Kochanauskienė tapybinėmis replikomis pavertė dar du M. E. Andriolio kūrinius: *Lizdeika aiškina Gedimino sapną* ir *Lietuvių susirėmimas su kryžiuočiais*. Greičiausiai tarpininkaujant Karo muziejaus vadovybei, atsirado ir trečiasis M. E. Andriolio *Gedimino pilies statybos* variantas, sukurtas, įgyvendinant Vytenio bataliono Marjampolėje poilsio salės patalpų dekorą programą.⁷ Visi šie išvardyti pavyzdžiai prisidėjo prie M. E. Andriolio kūrybinio palikimo sklaidos, tačiau kopijuotojų išgalvoti spalviniai sprendimai, išdidintos kompozicijos iš dalies pakeitė autoriaus pirminę idėją, pažeisdamos autorines teises. Tarpukariu tai nebuvo laikoma nusi kaltimu. Netgi ne visais atvejais stengtasi išlaikyti abiejų autorių pavardes. Šio nekorektiško elgesio rezultatus galime jausti net šiandien. Pamėginus internete paieškoti M. E. Andriolio kūrinių, galima aptikti tapybinių *Gedimino pilies statybos* variantų, formuojančių klaidinančią nuomonę apie jo kūrybinį palikimą.

Tolesnė dailininko kūrybos sklaida Lietuvoje nebuvo labai intensyvi. Nors M. E. Andriolio nepra dėta cenzūruoti, vis dėlto tyrinėtojai tik per jubiliejus pasistengdavo paskelbti vieną kitą publikaciją, papildytą kūrinių reprodukcijomis. Reikšmingesni sovietmečio ir atkurtos nepriklausomybės laikotarpio straipsniai jau buvo paminėti įvade, tad dar kartą jų neaptarinėsime.

IŠVADOS

Lietuvos istorijos temoms skirti M. E. Andriolio kūriniai pasiskirsto per visą jo kūrybinį laikotarpį. Dailininkas, užčiuo-

pęs šių temų reikšmingumą jaunystės periodu Vilniuje, plėtojo jas ir vėliau, gyvendamas Varšuvoje bei Paryžiuje. Moty-

vai imtis tokių temų buvo labai įvairūs. Tai: Romantizmo epochoje suaktualintas nusiteikimas vaizduoti savo gimtosios šalies istorinę praeitį, dailininko mėgstamos, skaitomos ir iliustruojamos Lietuvos bei Lenkijos rašytojų istorinės poemos, kuriose išaukštinami kunigaikščių žygdarbiai, jų politiniai sprendimai ir dažnai dramatiška žūtis. Taip pat Andriolis buvo išitraukęs į politinius įvykius, dalyvavo 1863 m. sukilime, be to, jis dar jaunystėje buvo užsibrėžęs tikslą pažinti savo šalį, jos istoriją ir ją pavaizduoti.

Tiriant konkrečius pavyzdžius, nustatyta, kad M. E. Andriolio kūriniai *Gedimino žūtis* (1883 m.) ir *Lietuvos krikštaitas* (1882 m.) gimė kaip didesnio projekto – istorinio kalendoriaus dalis. Kurdamas juos, dailininkas greičiausiai rėmėsi J. Dluogošo ir K. Szajnochos šių įvykių aprašymais. Tai padėjo suprasti vaizduojamų scenų ikonografiją ir formuojamas prasmes.

Daugiausia apie M. E. Andriolio kūrybą žinome iš reprodukcijų senojoje spaudoje, taip pat iš tapybinių replikų, sukurtų tarpukario Lietuvoje, todėl keltas

klausimas, ar egzistuoja originalai ir kokia jų atlikimo technika. Tyrimas atskleidė, kad tapybinės kompozicijos buvo sukurtos tik jaunystės laikais, vėliau, apsigyvenęs Varšuvoje, M. E. Andriolis perėjo prie grafikos, kurią pasitelkė, kurdamas darbus Lietuvos istorijos tematika. Eskizuose paieškojęs tinkamo sprendimo spaudai, jis pateikdavo piešinius ant popieriaus, o labai dažnai ir tiesiai ant klišės, kad jo pirminis sumanymas būtų mažiau iškraipytas. Tad daugeliu atvejų tapybiniai tokių scenų pirmavaizdžiai net neegzistavo, o sukurtieji ant klišės neišliko.

Dailininko istorinės tematikos kūrinių populiarumą Lietuvoje lėmė ne tik nesunkiai atpažįstami ir lengvai suprantami siužetai, įtaigi bei profesionali atlikimo technika, bet ir tai, kad tarpukariu aktyviai plėtota jo kūrybos sklaida. Vytauto Didžiojo karo muziejaus užsakymu arba jam tarpininkaujant buvo sukurtos net šešios jo darbų tapybinės versijos. Jos ne tik skleidė žinią apie dailininko kūrybą, bet ir sukūrė neteisingą įspūdį apie galbūt egzistuojančius tapybinius jo kūrybos pirmavaizdžius.

Literatūra

- Dobrzycki Henryk, Piątkowski Henryk. 1904. *Andriolli w sztucie i życiu społecznem*. Warszawa: Nakładem H. Dobrzyckiego.
- Drėma Vladas. 1986. Mykolas Elvyras Andriolis. 150-osioms gimimo metinėms, *Kultūros barai* 10: 61–64.
- Gasiūnas Vladas. 1998. *Adomas Mickevičius dailėje* (Parodos, skirtos Adomo Mickevičiaus gimimo 200-osioms metinėms, katalogas su įžanginiu straipsniu). Vilnius: Lietuvos dailės muziejus.
- Gasiūnas Vladas. 2007. *XIX amžiaus Lietuvos grafika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Gasiūnas Vladas. 2012. Andriolis Mykolas Elvyras, Širkaitė J. (sud.). *Lietuvos dailininkų žodynas*

- 1795–1918: 43–45. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- G. C. 1883. Chrzest Litwy, *Biesiada literacka*. 377: 183.
- Girininkienė Vida. 1986. M. E. Andriolio ryšiai su amžininkais, *Kultūros barai* 11: 66–67.
- Jankauskas Vidmantas. 2003. Įsivaizduojamas Lietuvos istorijos vaizdų albumas, *Acta Academiae Artium Vilnensis. Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai* 31: 215–227.
- Kulvietytė-Cemnolonskė Aušrinė. 2021. *Lietuvos istorija dailėje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Mastianica-Stankevič Olga. 2019. Zigmas Sierauskas, 1863–1864 metų sukilėlių kelias į mirtį ir

- atgimimą*: 22–30. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Miškinis Algimantas. 2009. *Lietuvos istorija atviru-kuose ir fotografijose. Nuo seniausių laikų iki XX a. vidurio. Algimanto Miškinio kolekcija*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Pakštas B. 1967. Dailininkas – kovotojas, *Kultūros barai* 1: 66–67.
- P. [Przybylski] Waclaw. 1859. Korrespondencya Gazety Warszawskiej. Wilno 25 majū, 1858 roku, *Gazeta Warszawska* 201: 6.
- Sygietyński Antoni. 1883. Malarstwo polskie. Elwiro Michał Andriolli, *Pravda. Tygodnik polityczny, społeczny i literacki*. 18: 210–211.
- Syrokomla Władysław. 1861. Przegląd miejscowy, *Kuryer Wileński* 90: 870–871.
- Socha Gabriela. 1988. *Andriolli i rozwój drzeworytu w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Speičytė Brigita. 2004. *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Šabasevičius Helmutas. 2009. Kūryba istorijai ir laisvei, Butrimas A., Janonienė R., Račiūnaitė T. (sud.). *Lietuva 1009–2009*: 391–395. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Šinkūnaitė Laima. 2000. Andriolio talento malda, *Artuma* 12: 13–16.
- Šinkūnaitė Laima, Valinčiūtė-Varnė Rima, Kamuntavičienė Vaida, Lukšionytė-Tolvaišienė Nijolė. 2008. *Kauno Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*. Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus.
- Nežinomas autorius. 1884. Śmierć Gedymina. *Biesiada Literacka* 431: 215.
- Valiuškevičiūtė Apolonija. 1975. Mykolas Elviras Andriolis (1836–1893) – 1863 metų sukilimo dalyvis, *Kraštotyra* 8: 145–158.
- Wiercińska Janina (sud.). 1976. *Andriolli ūwiadek swoich czasów. Listy i wspomnienia*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wiercińska Janina. 1981. *Andriolli. Opowieść biograficzna*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Nepublikuoti šaltiniai

- Andriolli M. E. XIX a. *Lietuvos krikštas*. LMAVB RS (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius), F 320, b. 597, l. 1.
- Toliušis Zigmąs. 1948. Andriolli ir jo lietuviškoji kūryba, *Zigmo Toliušio fondas*. LNB RS (Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius), F. 66, b. 54, l. 1–20.
- Toliušis Zigmąs (sud.). Andriolio E. ir kitų dailininkų graviūrų ir tapybos darbų reprodukcijų albumas, *Zigmo Toliušio fondas*. LNB RS, F. 66, b. 302, l. 1–32.
- Toliušis Zigmąs. 1948. Laiškas Veliuonos bažnyčios klebonui, kun. Stasiui Irmantui, *Zigmo Toliušio fondas*. LNB RS, F. 66, b. 66, l. 1–4.

Nuorodos

- 1 Toliušis Zigmąs. 1948. Laiškas Veliuonos bažnyčios klebonui, kun. Stasiui Irmantui, *Zigmo Toliušio fondas*. LNB RS (Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius), F. 66, b. 66, l. 1.
- 2 Toliušis Zigmąs. 1948. Andriolli ir jo lietuviškoji kūryba, *Zigmo Toliušio fondas*. LNB RS, F. 66, b. 54, l. 1–20; Toliušis Zigmąs (sud.). Andriolio E. ir kitų dailininkų graviūrų ir tapybos darbų reprodukcijų albumas, *Zigmo Toliušio fondas*. LNB RS, F. 66, b. 302, l. 1–32.
- 3 Andriolio minimas dvarelis buvo Utenos rajone. Ten gyveno, o gal iš ten ir buvo kilusi E. M. Andriolio mama Petronėlė Gosnevskytė.
- 4 Tai buvo litografiniai atspaudai iš J. K. Vilčinskio *Vilniaus albumo*.
- 5 Kūriny yra išlikęs ir saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje.
- 6 Čia dailininkas turėjo omenyje savo kūrinių *Lizdeika aiškina Gedimino sapną* (1882 m.).
- 7 Tai buvo sieninės tapybos kūrinys, kuris liko nerestauruotas. Apie šį kūrinių žinome tik iš tarpukario fotografijos, kurioje matomas bendras poilsio salės interjero vaizdas.